

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TURIZM SOHASIGA OID ATAMALARNING SEMANTIK USUL BILAN YASALISHI.

Yulchiyeva Dilnoza Anvarovna

Farg'ona Davlat Universiteti. Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizmga oid bo'lgan bir nechta atamalar ingliz va o'zbek tillarida semantik usulda taxlil qilingan. Semantika, tilning ma'noni tahlil qilish, so'zlarni, iboralarni va nutqni o'rganishga bag'ishlangan ilmiy soha hisoblanadi. Semantika, insonlar o'rtasidagi ma'niy aloqalarni tushuntirish, til va nutq tuzumlarini analiz qilish, va so'zlarning o'zgaruvchanligini o'rganish uchun muhimdir. Maqolada turizm atamalari semantikasining ilmiy asoslarini ta'kidlanadi. Bu turistlar, tadqiqotchilar yoki boshqa qiziquvchilarga bu soha bo'yicha foydali bo'lishi maqsadida tuzilgan.

Kalit so'zlar: *semantika, termin, turizm xarajatlari, chiqish turizmi, iste'mol, xarakter.*

O'zbek tilshunosligida so'z ma'nosining o'zgarishi, ma'noning ko'chishi, polisemantik so'zlarning ba'zi ma'nolari orasidagi bog'lanish uzilib, ayrimlarining maxsuslanishi orqali yangi so'zning hosil bo'lishi semantik yoki leksik-semantik yo'l bilan yasash deb yuritiladi. Ma'lumki, tilda so'zlarning ma'nolari har xil usullar bilan ko'chishi mumkin. Chunonchi, so'z semantikasidagi o'zgarish, asosan, metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik kabi semantik transformatsiya asosida ro'y beradi. Tilshunoslarning yakdillik bilan bildirgan fikrlariga qaraganda, semantik usul bilan termin hosil qilishda asosiy rol metafor o'ynaydi. Chunki umumadabiy yoki jonli tildagi so'zlarning biror xususiyatini, masalan, shaklan o'xshashligini, rang-tusidagi bir xillikni asos qilib olish yo'li bilan yangi-yangi terminlar vujudga keladi.

O'zbek turizm terminlarining semantik usul bilan hosil qilinishi sof o'zbekcha yoki o'zbek tilida avvaldan ishlatilib kelingan inglizcha, arabcha va forsha, shuningdek, ayrim ruscha- baynalmilal so'zlarni yangi, turizmga oid ma'noda qo'llashdan iborat.³⁸ Bu yangi ma'no muayyan umumiste'moldagi so'zning avvalgi ma'nolaridan biri asosida yuzaga keladi. Bunda ikki holatga e'tibor berish kerak:

1. Turizm terminlarining oddiy, umumiste'moldagi so'zlarning bevosita terminlashuvi, ma'no xoslanishi orqali yasalishi.
2. Turizm terminlarning bilvosita, ya'ni boshqa terminologik sistemalarda qo'llanuvchi terminlarning turizm terminologiyasida xoslanishi orqali yasalishi.

Ba'zan umumtilda avvaldan mavjud bo'lgan, odatiy so'zlar o'zlarining tovush tarkibini va shaklini o'zgartirmagan holda turizm termini sifatida qo'llanilishi mumkin. Oddiy so'zning terminga aylanishi natijasida bu so'z muayyan terminologik sistemada

³⁸ Academic Research in Educational Sciences Volume 3. Issue 5. 2022

yangi mazmun kasb etadiki, bu mazmun uning avval qayd etilgan ma'nolariga qo'shimcha bo'ladi.

Ma'lumki, ko'plab sof terminlari, ya'ni faqat termin funksiyasiga ega bo'lgan bir planli lug'aviy birliklarni qo'llash fan-texnika tilining farqlanuvchi belgilaridan biridir. Tilshunoslar qayd etganidek "eng oddiy so'zlar" ham terminlasha olishi mumkin"³⁹. Bunday hollarda "ham terminologik, ham noterminlik funksiyasini bajaruvchi ikki planli lug'aviy birliklar"⁴⁰ ko'zda tutiladi.

Ilmiy-turizm terminologiyasi ko'p jihatdan tilning leksik birliklarining semantik tuzilishini o'zgartirish asosida shakllangan atamalar hisobidan yasaladi. Bunda so'zning terminologiyasi semantik rivojlanishi sifatida tavsiflanadi. Umuman olganda terminologiya ikki tomonlama tushuniladi: 1. keng ma'noda ishlatiladigan leksik birlikning ma'nosini qayta ko'rib chiqish natijasida yangi terminologik birliklarni shakllantirishning barcha jarayonlarini qamrab oladi (ya'ni, bunday talqinda "terminologiya" va "terminlarning semantik usuli" teng deb hisoblanishi mumkin). So'z birikmalarining terminologiyasi davomida leksik birlikning semantikasini qisqartirish yoki kengaytirish jarayoni, turli xil ko'chim turlari, ya'ni leksik birlikning terminosferaga o'tishiga olib keladigan jarayonlar ro'y beradi. 2. Tor ma'noda terminologiya leksik birlikning semantik tuzilishidagi atamalarning toifasiga o'tish jarayonida alohida o'zgarishlarni anglatadi⁴¹

Turizm terminologiyasi sohasida semantik usulda termin yasash endigina boshlanib, u qadar rivoj topmagan jarayondir. Biroq boshqa ba'zi terminologik sistemalarda, xususan, ijtimoiy-siyosiy va texnikaviy terminologiyalarda bu usuldan keng foydalaniladi, aytish mumkinki, bu termin hosil qilishning dominant usuliga aylangan. Buning sababi shundaki, ijtimoiy- siyosiy hayot sohalarining terminosistemalari o'tmish davrlarda xalq tili asosida yuzaga kelgan va jonli so'zlashuv tili bilan mustahkam aloqada rivojlangan. Shuning uchun xalq tiliga xos bo'lgan ko'pdan –ko'p metaforik qo'llanishlar ularda o'z aksini topgan.

O'zlashtirish asosida hosil bo'lgan terminlar turizm sohasida sof ilmiy terminlarga nisbatan ozchilikni tashkil etsa ham, ba'zan ular yangi ma'nolarida g'ayriodatiy ko'rinsa ham, yangidan yasalgan terminlar ilmiy matnda qo'llanish mobaynida semantik jihatdan maxsuslashib, xoslanib boradi. Binobarin, "terminlashtirilgan so'zlar bilan sof terminlar orasidagi farq ham ularning xoslanganlik darajasida, xolos"⁴².

Umumiste'moldagi so'zlarning terminlashuvi natijasida umumtildagi xilma-xil sinonimik, antonimik va boshqa konnatativ munosabatlari terminologik qo'llanishda

³⁹ Будагов Р. А. Что же такое научный стиль? / Язык, история и современность. - М. 1971,-С . 144

⁴⁰ Гак В. Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии. // Научный симпозиум «Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики». Ч. I. - Москва, 1971. - С. 68

⁴¹ Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes <http://www.conferenceseries.com>. International Scientific Conference, December 18-19, 2021

⁴² Митрофанова О. Д. Язык научно-технической литературы. -М ., 1973. - С. 39-40

Huddi yuqoridagidek, umumadabiy tilda bunga o'xshash antonimlik mumkin bo'lgan holatlar: ichki turizm (internal) – tashqi turizm (external), kirish turizmi– chiqish turizmi (inbound tourism - outbound tourism). Ushbu misollarda umumiste'mol so'zlarining terminga aylanib, o'zlarining avvalgi sinonimik va antonimik munosabatlaridan uzoqlashgani ko'rinib turibdi. Chunki mazkur so'zlar endi tegishli terminologik ma'nolarga ega bo'lib, turizm terminologiyasida maxsus tushunchalarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Turizm tilida *chiqish turizmi* deyilganda rezident tashrif buyuruvchining murojaat etilayotgan mamlakatdan tashqaridagi faoliyatini yoki chiqish turistik sayohatining bir qismi sifatida yoki ichki turistik sayohatning bir qismi sifatidagi faoliyatini o'z ichiga olish tushuniladi. Kirish turizmi esa kiruvchi sayyohlik safari bo'yicha murojaat etilayotgan mamlakat ichidagi norezident tashrifchining faoliyatini o'z ichiga oladi

Ilmiy-texnikaviy terminologiya‘ning boshqa sohalarida bo‘lgani singari, o‘zbek turizm terminologiyasida ham metaforik o‘xshatish asosida yasalgan yuqoridagidek terminlar ko‘plab uchraydi. Bunda umumadabiy yoki jonli tildagi muayyan so‘z orqali ifodalangan predmet yoki hodisaning biror xususiyati, shaklan o‘xshashligi, rang-tus yoki mazasidagi bir xillik yangi termin yasalishi uchun asos bo‘ladi. *Turistik xarakterli faoliyat - Touristic activities* birikma termini tarkibida o‘zbek tilidagi *xarakter* so‘zi umumadabiy tilda odam, narsa va hodisalarning o‘ziga hos ko‘rinishi, xususiyati, boshqalardan ajralib farq qilib turadigan tomoni deb qaralsa turistik xarakterli faoliyat odatda turistik xarakterli mahsulotlar ishlab chiqaradigan faoliyatdir.

Biroq *iste'mol* - *consumption* soʻzining termin sifatida qoʻllanishida boshqacharoq holni kuzatamiz. Istemol umumadabiy tilda “yeyish, ichish, qabul qilish, ehtiyoji uchun foydalanmoq, ishlatmoq ” kabi maʼnolarini ifodalaydi. Terminologik maʼnodagi turizm isteʼmoli birikmasi “Turizm isteʼmoli turizm xarajatlari bilan bir xil rasmiy taʼrifga ega boʻlib, isteʼmol tovarlari va xizmatlarini, shuningdek oʻz foydalanishi yoki berish uchun, turistik sayohatlar uchun va pul operatsiyalariga toʻgʻri keladigan qimmatbaho narsalarni sotib olish uchun toʻlangan summadan tashqari (turizm xarajatlarining yoʻnalishi), shuningdek, u bilan bogʻliq xizmatlarni ham oʻz ichiga oladi. Oʻz hisobidan dam olish

⁴³ Саидносирова З. Н., Деревинская Т. В. русча-узбекча кискача изохли лугат. - Тошкент, 1975; *Рустамов Ж. Саидносирова З. Н.* Узбек энциклопедияси. II том. - Тошкент, 1978 ва *Ҳафизовлар*.

uchun turar joy, naturadagi turizm ijtimoiy transfertlari va boshqa shu kabi turizm xarajatlari uchun hisoblangan iste'moldir.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, leksemalar termin sifatida qo'llanganda, o'zlarining umumadabiy tildagi izohidan keskin farqlanuvchi qat'iy definitsiyaga ega boladi.⁴⁴ Ma'lumki, muayyan fan sohasida paydo bo'lgan va qo'llanayotgan terminlar ham metaforik tarzda ko'chma ma'noda ikkinchi bir soha doirasiga olib kiradi. Bu jarayon keyingi fan sohasining yangi termin bilan boyishiga sabab bo'ladi, ya'ni semantik usulda yangi termin hosil qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Будагов, Р.(1971) Что же такое научный стиль? Язык, история и современность. М. С. 144
2. Гак В. (1971) Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии. // Научный симпозиум «Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики». Ч. I. - Москва, С. 68
3. Митрофанова О. (1973). Язык научно-технической литературы. -М . С. 39-40
4. Саидносирова З., Деркунская Т. (1975) Русча-узбекча кискача изохли лугат. - Тошкент,
5. Hamroyev, H. (2023). Turizmologiya. Kamolot nashriyoti. Buxoro.
6. Mirzayev, M, va Aliyeva, M. (2011). Turizm asoslari. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 63-64 betlar
7. Raximov, Z, va Norkulova, D. (2020) Turistik destinatsiyalarni loyihalashtirish. O'quv qo'llanma. Samarqand.
8. Sayfutdinov, Sh. va Nurfayziyeva, M. (2019). Turizm geografiyasi. O'quv qo'llanma. "Iqtisodiyot". Toshkent.
9. <https://pw-farmers.ru/en/turizm-s-celyu-otdyha-vidy-turizma-mezhdunarodnyi-turizmhttps://www.elibrary.ru/item.asp?id=38589354>

⁴⁴ <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=38589354>